

О. Пахомова

## НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

**Наведено визначення поняття “соціальність”, “соціальні цінності”, “соціальні якості”, “соціальна поведінка”, “неповнолітні”, проаналізовано міжнародно-правові акти, закони України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, укази Президента України крізь призму формування соціальності неповнолітніх.**

**Ключові слова: соціальність, соціальні цінності, соціальні якості, соціальна поведінка, неповнолітні, законодавство України.**

Сучасний етап розвитку України характеризується кризою не лише в економічних процесах, але й у соціальних відносинах. Часто-густо спостерігається відчуженість людей один від одного, що призводить до соціальної атомізації, байдужості, спалахів агресії, зокрема на національному, релігійному ґрунті, зростання правопорушень, злочинів, у тому числі серед неповнолітніх, і, врешті-решт, роз’єднання українського суспільства. За даними Державного комітету статистики України, кожне десяте правопорушення скоєно дітьми до 18 років [1]. Зазначене актуалізує проблему формування соціальності неповнолітніх (майбутнього нації), яка є своєрідним індикатором гармонійності відносин у суспільстві: “людина – людина”, “людина – суспільство”, “людина-державна”, а також запорукою існування людства взагалі. Тому державна політика стосовно неповнолітніх у напрямі формування їх соціальності набуває особливої значущості й повинна реалізовуватись на всіх рівнях управління в державі.

Питання соціальності досліджували у своїх працях філософи: М. Горлач, Є. Причепій та інші; соціологи: А. Грицанов, М. Юрій та інші; психологи: Л. Виготський, Ф. Райс та інші; педагоги: Н. Лавриченко, Н. Мойсеюк; соціальні педагоги: Е. Мальцева, Т. Ромм та інші.

Окремі аспекти формування соціальності неповнолітніх досліджено фахівцями з державного управління. Дослідники ставлять свої завдання, пов’язані з діяльністю органів державної виконавчої влади щодо формування духовності (С. Кіндзерський), духовних цінностей (Л. Мисів) громадян (через гуманітарну сферу), нової парадигми соціальних цінностей (зокрема формування останніх у державних службовців) (М. Кравченко), ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства (через соціокультурну сферу) (Н. Сорокіна), гуманізації суспільної свідомості (М. Задорожна), створення умов для соціалізації неповнолітніх на загальнодержавному рівні (органами державного управління у сфері молодіжної політики) (Л. Кривачук, І. Парубчак, Н. Метьюлкіна).

Метою статті є визначення поняття “соціальність”, “соціальні цінності”, “соціальні якості”, “соціальна поведінка”, “неповнолітні”; аналіз законодавчих та інших нормативно-правових актів, які регламентують формування соціальності неповнолітніх в Україні.

Невід’ємною складовою методології державного управління, як відомо, є з’ясування понятійного апарату. Між тим, як свідчить проведене дослідження, все ще не до кінця відпрацьована на сьогодні змістовна сутність ключових, у сфері соціальності

неповнолітніх, дефініцій: “соціальність”, “соціальні цінності”, “соціальні якості”, “соціальна поведінка” тощо.

Наприклад, із філософської точки зору (М. Горлач, С. Крапивенський, В. Кремень, К. Маркс, С. Причепій, В. Рибалко, А. Черній та інші) соціальність розглядається як: те, що притаманне спільноті; єдність індивідів та спільнот; культура співіснування; приналежність до соціуму, окремих груп; здібність контактувати з іншими людьми; персонально-групові взаємодії; характеристика існування людей, їх ставлень один до одного на рівні суспільства, груп та окремих особистостей; результат соціалізації; результат безпосередньої або опосередкованої взаємодії, вияв певних соціальних якостей; якість суспільства; особистісна якість.

Соціологи (К. Буслов, А. Грицанов, М. Юрій та інші) розглядають категорію “соціальність” як: сукупність соціальних зв’язків і відносин у суспільстві; результат взаємодій; результат соціалізації та інтеграції людини у суспільство, суспільні відносини; те, що об’єднує людей; властивість, яка притаманна індивідам, групам та спільнотам; характеристика взаємодій між індивідами, групами, спільнотами з позиції виконання соціальних ролей; взаємодії; характеристика суспільного устрою; сумісність життєдіяльності людей.

З позиції соціальної психології (Ф. Райс), соціальність характеризує відносини особистості з представниками чоловічої та жіночої статей.

Педагоги (Б. Вульф, В. Іванов, І. Корсун, Н. Мойсеюк) розглядають “соціальність” як результат соціалізації, особистісну якість (освіченість, вихованість), що формується у взаємодіях між людьми у складових суспільства, через спільну діяльність та спілкування.

З соціально-педагогічного аспекту (Е. Мальцева, А. Рижанова, Т. Ромм та інші) соціальність – індивідуально-творче ставлення до соціального буття; інтегрований результат соціального виховання, структуру якої становлять: соціальні цінності, соціальні якості та соціальна поведінка.

Отже, в результаті аналізу філософських, соціологічних, соціально-психологічних, педагогічних, соціально-педагогічних поглядів на феномен “соціальність” можна зробити висновок, що серед науковців немає єдиної думки щодо сутності зазначеної дефініції, але всі вони (наукові погляди) сходяться на тому, що соціальність – це характеристика, яка відображає ставлення людей один до одного на рівні суспільства, груп та окремих особистостей; результат соціалізації, соціального виховання (керований різновид соціалізації).

На підставі проведеного аналізу та узагальнення різних наукових підходів щодо сутності поняття “соціальність”, остання (в контексті цього дослідження) розглядається результатом соціального виховання; інтегрованою комплексною характеристикою, яка відображає активно-творче ставлення індивіда до соціуму як цінності у всіх його формах і рівнях; сукупність соціальних рис та властивостей особистості, які виявляються у соціальній поведінці [2, 3].

Оскільки до структурно-компонентного складу соціальності належать соціальні цінності, соціальні якості та соціальна поведінка (як зазначалося вище), постає необхідність визначення цих дефініцій.

Так, у результаті аналізу існуючих термінів “цінність”, “ціннісні орієнтації”, “соціальні цінності”, можна припустити, що останніми є особистісне ціннісне ставлення до іншої людини, певних форм існування соціуму (сім’ї, соціально-вікових, професійних, конфесійних груп, нації, людства).

Дослідження сутності дефініцій “якість”, “якість особистості” та “соціальна якість”, а також існуючого феномену “асоціальності” як протилежного соціальності, створило підстави для розподілу якостей особистості на соціальні та асоціальні, що дає змогу зробити акценти на їх спрямування – позитивному (соціальні) й негативному (асоціальні) та, відповідно до цього, навести власне визначення дефініції “соціальні якості”, під якими розглядаються лише позитивні властивості особистості, які є рисами ціннісного ставлення людини до інших.

Окрім того, результати проведеного аналізу термінів “поведінка”, “соціальна поведінка” створили підґрунтя для експлікації поняття “соціальна поведінка” як позитивних дій індивіда, спрямованих на соціальні об’єкти (іншу людину, сім’ю, групу, колектив, спільноту тощо), і презентованість в них “власне” особистісних, характерологічних рис, ціннісних ставлень до соціуму, його форм.

На підставі з’ясування сутності соціальності, за допомогою словників, енциклопедій та іншої наукової літератури з філософії, соціології, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, нами встановлено соціальні цінності (ціннісне ставлення до іншої людини; ціннісне ставлення до сім’ї (членів родини); ціннісне ставлення до соціально-вікових (однокласників, ровесників, дорослих, людей похилого віку тощо) груп; ціннісне ставлення до груп з функціональними обмеженнями (психічними, фізичними, інтелектуальними); ціннісне ставлення до професійних груп; ціннісне ставлення до конфесійних груп; ціннісне ставлення до національних груп; ціннісне ставлення до груп за статевими ознаками; ціннісне ставлення до регіону; ціннісне ставлення до нації; ціннісне ставлення до людства тощо), соціальні якості (альтруїзм, асертивність, ввічливість, вдячливість, взаємодопомога, готовність захищати слабших, громадянськість, гуманність, делікатність, доброзичливість, дружні стосунки з хлопцями і дівчатками, душевність, емпатія (співрадість, співчуття, співпереживання), ініціативність, інтернаціоналізм, комунікативна компетентність (комунікабельність, соціабельність), соціальна компетентність, любов до батьків, людяність, милосердя, миролюбність, моральність, патріотизм, повага до батьків, повага до гідності іншої людини, почуття єдності з сім’єю, групою, соціумом, правдивість, солідарність, соціальна активність, соціальна відповідальність, соціальна компетенція, справедливість, тактовність, толерантність, турбота про людей, уважність, щирість, шляхетне ставлення до дівчини, жінки, матері, бабусі, щедрість, шляхетність тощо), які презентують зміст соціальності й знаходять свій вияв у соціальній поведінці. Наприклад, однією з рис ціннісного ставлення до людини є альтруїзм, що виявляється у соціальній поведінці особистості, зокрема через безкорисливу допомогу іншим, благодійництво. Наголосимо, що перелік соціальних якостей подаємо з урахуванням принципу необхідного і достатнього [4, 5], згідно з яким останні представляють сутнісну завершеність виявів соціальності особистості.

Наступним кроком є визначення терміну “неповнолітні”. Основою розуміння сутності поняття “неповнолітні” є позиції Конвенції про права дитини [6], Законів України “Про охорону дитинства” [7], “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” [8]. Отже, неповнолітніми є особи, яким не виповнилося 18 років, тобто діти дошкільного віку, молодшого шкільного віку, підліткового віку та юнацького віку.

Наступним завданням є аналіз законодавчої бази України та інших нормативно-правових актів, які регламентують формування соціальності неповнолітніх.

Так, у Декларації прав дитини зазначено, що "...дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволяють їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи і гідності" (принцип 2), "дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну або будь-яку іншу форму дискримінації. Вона повинна виховуватись в дусі взаєморозуміння, терпимості, дружби між народами, миру і загального братерства, а також у повному усвідомленні, що її енергія та здібності мають бути посвячені служінню на користь інших людей" (принцип 10) [9]. Отже, згідно з цим документом, в Україні повинні бути створені умови задля формування соціальності неповнолітніх, оскільки остання розглядається в контексті цього дослідження вищим проявом духовності.

Останнє регламентується й такими міжнародними документами, як Конвенція про права дитини [10], яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р., а також "Модельним законом про виховання дітей та молодь" [11]. Відповідно до зазначених документів, державна політика у сфері виховання дітей спрямована на виховання патріотів, громадян правової, демократичної, соціальної держави, які поважають права іншої людини, виявляють національну та релігійну терпимість, взаєморозуміння, миролюбність, відповідальність у ставленні до оточуючих тощо. Ґрунтуючись на тому, що перелічені якості: патріотизм (в аспекті ставлення до народу), толерантність, соціальна відповідальність, миролюбність розглядаються як вияви соціальності, є підстави вважати названі міжнародно-правові акти такими, що визначають її формування у зазначеній віковій категорії дітей.

На окремі аспекти соціальності орієнтовано Рамкову конвенцію про захист національних меншин, яку ратифіковано Законом України № 703/97 від 09.12.1997 р. У цьому документі наголошується на тому, що "сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають в межах їхньої території, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації" (ст. 6, п. 1) [12]. Отже, можна зробити висновок, що фактично йдеться про формування такої соціальної якості, як толерантність (складова соціальності).

Отже, аналіз міжнародно-правових документів (Декларації прав дитини, Конвенції про права дитини, Модельного закону про виховання дітей та молодь, Рамкової конвенції про захист національних меншин свідчить про те, що формування соціальності неповнолітніх (зокрема таких її складових, як: толерантність, миролюбність, соціальна відповідальність, патріотизм) набуло актуальності й визначено на міжнародному рівні.

Під час здійснення аналізу української законодавчої бази крізь призму формування соціальності неповнолітніх найбільший інтерес становлять документи, які регламентують виховання неповнолітніх, їх соціально-духовний розвиток, оскільки соціальність є результатом виховання (зокрема соціального), вищим проявом духовності особистості.

Так, у Законах України "Про охорону дитинства" та "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", акцентується увага на "...забезпеченні належних умов для ... виховання ..., соціального, духовного... розвитку дітей ..." [13], необхідності єдності зусиль держави, всіх верств суспільства, політичних і громадських організацій, підприємств, установ, організацій та громадян у справі соціального

становлення та розвитку молоді [14]. Таким чином, зазначені законодавчі документи загалом регламентують соціальне виховання молодого покоління (а відтак і формування їх соціальності), а також визначають суб'єктів такої діяльності.

Але подальший аналіз законодавчих документів України щодо означеного питання засвідчив, що їх переважно орієнтовано на окремі аспекти соціальності неповнолітніх. Наприклад, у Постановах Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України на 2009 – 2015 роки” та “Про внесення змін у додатки 1 – 3 до Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2009 – 2015 роки” одним із основних завдань є: “...утвердження патріотизму, духовності...” молоді [15, 16].

Інтерес становить Постанова Кабінету Міністрів України “Про Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні (“Молодь України”)", зокрема такі завдання Комплексних заходів, як: “сприяння духовному... розвитку молоді, виховання у неї ... патріотизму; створення сприятливих умов для повноцінної соціалізації” [17]. Як результат узагальнення цих заходів, встановлено, що вони спрямовані, здебільшого, на вирішення одного з поставлених завдань – формування патріотизму (розробка галузевих, обласних, міських, районних програм патріотичного виховання; проведення святкування героїчних дат; відновлення роботи військово-патріотичних клубів, гуртків та пошукових загонів у навчальних закладах і за місцем проживання; пропагування проведення заходів військово-патріотичного спрямування тощо).

Питання розвитку патріотизму неповнолітніх відображені й у Розпорядженнях Кабінету Міністрів України: “Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів” № 1718-р від 27.08.2010 р. [18] та “Про затвердження плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини” № 1494-р від 08.12.2009 р. [19].

Окрім того, питання формування соціальності неповнолітніх більш-менш відображені в Указах Президента України: “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” [20]; “Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні”, “Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні”, де акцентовано на необхідності опрацювання і забезпечення реалізації заходів щодо: “докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською ... молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості” [21], “...поліпшення роботи з патріотичного... виховання дітей, учнівської та студентської молоді, формування у них... соціальної активності” [22]. Отже, формування соціальності неповнолітніх необхідно вибудовувати на національній основі, з використанням найкращих здобутків українського народу (традицій, звичаїв тощо) в аспекті виховання ціннісного ставлення до соціуму (людей, сім'ї, родини, соціально-вікових груп, народу, людства тощо).

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, результат аналізу законодавчої бази України встановлено, що загалом її спрямовано на формування соціальності неповнолітніх, але часто на такий її вияв, як патріотизм. Безумовно, останній є важливою соціальною якістю громадянина України, але не єдиною. Наприклад, не менш значущими є й такі якості, як соціальна відповідальність, уважність, альтруїзм, толерантність тощо.

### **Висновки**

Унаслідок узагальнення філософських, соціологічних, соціально-психологічних, педагогічних, соціально-педагогічних поглядів з'ясовано, що серед науковців немає єдиної думки щодо сутності поняття “соціальність”, що створило підстави для власного визначення дефініції (як результату соціального виховання; інтегрованої комплексної характеристики, яка відображає активно-творче ставлення індивіда до соціуму як цінності у всіх його формах і рівнях; сукупності соціальних рис та властивостей особистості, які виявляються у соціальній поведінці), її змісту. Окрім того, аналіз законів України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, указів Президента України, ратифікованих міжнародних документів свідчить про те, що загалом законодавчу базу України орієнтовано на вирішення проблеми формування соціальності неповнолітніх. Це дає підстави вважати, що поставлене питання набуло актуальності на загальнодержавному рівні.

У Модельному законі про виховання дітей та молоді зазначено, що “організаційною основою реалізації політики у галузі виховання дітей та молоді є відповідні програми, які затверджені правлінням держави, котра приймає всі необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні, просвітницькі заходи на виконання завдань виховання дітей” [23]. Отже, наступним кроком дослідження є аналіз програм виховання крізь призму формування соціальності неповнолітніх.

### **Література**

1. Правопорушення [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України Статистична інформація. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Пахомова О. М. Соціально-педагогічний аспект дефініції “соціальність” / О. М. Пахомова // *Naukowa mysl informacyjnego wieku – 2010* [Tekst] : mater. VI Miedzynarod. nauk.-prakt. konf. — Vol. 8: Pedagogiczne nauki. Nauka i studia. — Przemysl : [s. n.], 2010. — S. 87—90.
3. Пахомова О. М. Соціальність особистості як результат соціального виховання / О. М. Пахомова // *Вісник Харківської державної академії культури* [Текст] : зб. наук. пр. — Вип. 30 / відп. ред. В. М. Шейко ; Харк. Держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2010. — С. 252—259.
4. Пахомова О. М. Соціально-педагогічний аспект дефініції “соціальність”... — S. 87—90.
5. Пахомова О. М. Соціальність особистості як результат соціального виховання... — С. 252—259.
6. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту дітей – РА “Прем’єр Медіа” [Текст]. — К. : [б. в.], 2003. — 412 с.
7. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. зі змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом № 3234-VI (3234-17) від 19.04.2011 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05.02.1993 р. зі змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом № 2856-VI від 23.12.2010 р. — Режим доступу : <http://www.molod-kredit.gov.ua/zakon>.
9. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту дітей... — 412 с.
10. Там само. — 412 с.

11. Модельний закон про воспитание детей и молодежи [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.licasoft.com.ua>.
12. Рамкова конвенція про захист національних меншин [Електронний ресурс] від 09.12.1997 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Про охорону дитинства...
14. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні...
15. Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України на 2009 – 2015 роки”...
16. Про внесення змін у додатки 1 – 3 до Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2009 – 2015 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 1015 від 03.11.2010 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Про Комплексні заходи Кабінету Міністрів України щодо реалізації державної молодіжної політики в Україні (“Молодь України”) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 348 від 20.03.1998 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1718-р від 27.08.2010 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Про затвердження плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об’єктів культурної спадщини [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1494-р від 08.12.2009 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 04.07.2005 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
21. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 20.03.2008 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
22. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 30.09.2010 р. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
23. Модельний закон про воспитание детей и молодежи...

## **О. Pakhomo**

### **LEGISLATIVE FRAMEWORK OF THE FORMATION OF MINORS SOCIALITY**

**The notions “sociality”, “social values”, “social skills”, “social behavior”, “minor” are defined, the international legal acts, laws of Ukraine, decrees and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Decrees of the President of Ukraine through the prism of social formation minors are analyzed.**

**Key words: social, social values, social skills, social behavior, minors/underage, legislation of Ukraine.**